

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

Список літератури: 1. *Андрейцев В.І.* Конституційно-правові засади права громадян на екологічну безпеку // Вісник: Юрид. науки. – 2001. – № 43. – С. 5-12. 2. *Андрейцев В.І.* Конституційне право громадян на екологічну безпеку: контрольно-наглядові гарантії // Вісник: Юрид. науки. – 2002. – № 45-48. – С. 9-21. 3. *Грицкевич С.Г.* Екологічні права в системі конституційних прав людини і громадянина // Право України. – 2001. – № 8. – С. 54-56. 4. *Грицкевич С.Г.* Конституційні екологічні права людини й громадянина та їх забезпечення органами внутрішніх справ: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Київ. нац. ун-т. – К., 2002. – 24 с. 5. *Грицкевич С.Г.* Питання вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ у забезпеченні конституційних екологічних прав та свобод людини і громадянина в Україні // Захист прав, свобод і законних інтересів громадян України в процесі правоохоронної діяльності: Матер. міжвуз. наук.-практ. конф. – Донецьк, 27 квіт. – 2001. – С. 88-92. 6. *Заворотченко Т.М.* Поняття конституційно-правових гарантій прав і свобод людини та громадянина в Україні // Держава і право: Юрид. і політ. науки. – 2001. – Вип. 13. – С. 94-99. 7. *Каракаш І.І.* Правове регулювання аграрно-земельних і природоресурсово-екологічних відносин: Сб. избр. статей, докладов і рецензій (1997-2007). – Одеса: Фенікс, 2007. – С. 177-184. 8. *Кравченко С.* Розвиток екологічних прав людини у міжнародному праві // Право України. – 2001. – № 2. – С. 133-136. 9. *Краснова М.В.* Конституція України та екологічні права громадян // Вісник: Юрид. науки. – 2000. – № 37. – С. 12-16. 10. *Лысый А.Е., Рыженко С.А., Козьрин И.П. и др.* Экологические и социально-гигиенические проблемы и пути оздоровления крупного промышленного региона. – Кривой Рог, 2007. – 428 с. 11. *Природноресурсове право України:* Навч. посіб. / За ред. *І.І. Каракаша.* – К.: Істина, 2005. – 376 с. 12. *Степашко В.* Реалізація екологічних прав громадян в Україні // Право України. – 2005. – № 9. – С. 28-33. 13. *Федоровська О.Б.* Екологічні права громадян: проблеми реалізації та перспективи розвитку законодавства // Молодь в юридичній науці: 3б. тез доп. Перших всеукр. осінніх юрид. читань (10-11 лист. 2002 р.). – 2002. – С. 191-193. 14. *Черемнова А.І.* Щодо визначення та змісту екологічних прав громадян // Актуальні проблеми держави і права: 3б. наук. пр. – 2004. – Вип. 22. – С. 724-727. 15. *Черкашина М.К.* Поняття та класифікація юридичних гарантій екологічних прав громадян // Підпр-во, госп-во і право. – 2004. – № 11. – С. 82-84.

УДК 349.4 (477)

Н.О. Мельник, здобувачка
при кафедрі екологічного права
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ВІДШКОДУВАННЯ ВТРАТ СІЛЬСЬКО- ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

Проведення земельної реформи в країні зумовило суттєві перетворення у сфері земельних відносин і необхідність нових підходів до вирішення низки земельно-правових проблем. Це

стосується і проблеми відшкодування втрат сільськогосподарського й лісогосподарського призначення. Її вивчення ще не було предметом ґрунтовного наукового дослідження в юридич-

ній науці України. Але як у практичному, так і в науковому аспектах аналіз чинного земельного законодавства, яке регулює відшкодування названих втрат, залишається актуальним і доцільним, особливо з позиції раціонального використання й забезпечення належної охорони земель сільськогосподарського й лісогосподарського призначення, а також бюджетних надходжень від коштів, отриманих у порядку відшкодування втрат.

Науковим підґрунтям для написання цієї статті послужили праці таких українських науковців у галузі земельного й екологічного права, як Я.З. Гаєцька-Колотило, В.К. Гуревський, Н.В. Ільків, П.Ф. Кулинич, А.М. Мірошніченко, В.В. Носік, О.О. Погрібний, Н.І. Титова, М.В. Шульга та ін. [Див.:1-7]. Зауважимо, що питання правового забезпечення відшкодування втрат сільськогосподарського й лісогосподарського виробництва висвітлювалось названими вченими лише фрагментарно й не виступало ще об'єктом спеціального опрацювання, а тому давно вже постало на порядку денному.

Мета статті полягає у з'ясуванні основних теоретичних засад і напрямків упорядкування нормативно-правової бази, що стосується регламентації відносин у сфері відшкодування втрат зазначеного виробництва. Згідно

із цим завданням даної роботи вбачається в тому, щоб на підставі ґрунтового аналізу спеціальної наукової літератури й відповідних нормативно-правових актів накреслити шляхи й визначити форми вдосконалення правового підґрунтя щодо регулювання питань, пов'язаних з відшкодуванням втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва.

Насамперед необхідно звернути увагу на те, що чинний Земельний кодекс України істотно змінив регулювання земельних відносин з відшкодування втрат у сфері використання земель сільськогосподарського й лісогосподарського призначення порівняно з раніше діючим Земельним кодексом УРСР. Передовсім зазначимо, що інститут відшкодування втрат зайняв своє місце в царині управління використанням та охороною земель. Його підвалини становлять 3 статті чинного Земельного кодексу, об'єднані в самостійну главу 36 під назвою «Відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва». У свою чергу, ця глава виступає окремим складником Розд. VII «Управління в галузі використання і охорони земель».

Чинні норми правового інституту відшкодування втрат урізноманітнили й розширили під-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

стави цього процесу, закріпили положення, що відшкодування стосується не тільки втрат сільськогосподарського, а й лісогосподарського виробництва і має здійснюватися не лише за правомірні дії, а й за певні земельні правопорушення.

Сучасний інститут відшкодування втрат виступає передовсім важливим економічним важелем забезпечення пріоритету земель сільськогосподарського й лісогосподарського призначення порівняно з іншими видами цільового використання земель відповідних категорій. З одного боку, така ситуація свідчить про офіційне визнання на рівні закону особливої цінності вказаних земель, а з другого – підкреслює потребу в посиленні їх правової охорони.

Суспільні відносини, які виникають при відшкодуванні втрат зазначеного виробництва, врегульовані не тільки гл. 36 (статті 207-209) Земельного кодексу, а й спеціальною постановою Кабінету Міністрів України «Про розміри та Порядок визначення втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню» від 17 листопада 1997 р., № 1279, а також іншими нормативно-правовими актами.

Зі змісту ч. 1 ст. 207 Земельного кодексу випливає, що до складу втрат сільськогоспо-

дарського та лісогосподарського виробництва закон відносить втрати:

- сільськогосподарських угідь, зокрема, ріллі, сіножатей, багаторічних насаджень, пасовищ і перелогів;

- лісових земель і чагарників (у даному випадку йдеться лише про частину земель лісогосподарського призначення, тобто про ті, на яких розташовані лісові й земельні ділянки, зайняті чагарниками);

- завдані обмеженням у землекористуванні;

- завдані погіршенням якісного стану земель.

Перші 2 різновиди втрат були й раніше відомі вітчизняному земельному законодавству. Їх сутність фактично пов'язувалась із заходами, які компенсували скорочення площі земель, наприклад, сільськогосподарського призначення. Так, Інструкція про порядок застосування нормативів вартості освоєння нових земель замість сільськогосподарських угідь, що вилучаються для несільськогосподарських потреб, затверджена Міністерством сільського господарства УРСР 25 вересня 1975 р., передбачала, що втрати сільськогосподарського виробництва, пов'язані з вилученням сільськогосподарських угідь, відшкодовуються в розмірі вартості освоєння рівновеликої площі но-

вих земель з урахуванням проведення на новоосвоюваних землях заходів щодо їх окультурування й підвищення родючості ґрунтів. Кошти, призначені для відшкодування таких втрат, перераховувалися на спеціальні рахунки обласних управлінь сільського господарства в установах Держбанку СРСР. Вони витрачалися на освоєння нових і запровадження заходів по підвищенню родючості новоосвоюваних земель або поліпшенню сільськогосподарських угідь, наявних у сільськогосподарських підприємств, незалежно від їх підпорядкованості.

Як уже зазначалось, перелік підстав відшкодування втрат сільськогосподарського й лісогосподарського виробництва чинне законодавство розширює за рахунок включення тих із них, які заподіяні обмеженням у землекористуванні й погіршенням якості земель.

Варто підкреслити, що в останніх 2-х випадках закон не уточнює, про втрати яких земель ідеться. Але аналіз приписів, закріплених у статтях 207–209 Земельного кодексу, дозволяє стверджувати, що маються на увазі саме землі сільськогосподарського й лісогосподарського призначення.

Серед підстав відшкодування втрат зазначеного виробництва законодавство розрізняє не-

можливість використання:

– за цільовим призначенням основний засіб виробництва в сільському й лісовому господарстві сільськогосподарських угідь, лісових земель і ділянок, зайнятих чагарниками, у зв'язку з їх вилученням чи викупом для потреб, не пов'язаних із сільськогосподарським і лісогосподарським виробництвом;

– названих земель у повному обсязі внаслідок обмежень прав власників земельних ділянок і землекористувачів;

– указаних земель за цільовим призначенням в результаті погіршення якості угідь, спричиненого діяльністю громадян, юридичних осіб, органів місцевого самоврядування або держави;

– у зв'язку з виключенням сільськогосподарських угідь, лісових земель і чагарників з господарського обороту внаслідок установлення охоронних, санітарних чи інших захисних зон відповідно до статей 112–115 Земельного кодексу.

Аналіз наведених законодавчих приписів дозволяє дійти висновку, що втрати сільськогосподарського й лісогосподарського виробництва відшкодовуються як за правомірні дії суб'єктів, так і за земельні правопорушення. У першому випадку таке відшкодування має всі ознаки відповідальності за правомірні дії,

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

тобто йдеться про позитивну відповідальність. Але не можна отожднювати відшкодування втрат і відповідальність цивільну. Це різні категорії, кожна з яких має свою правову природу й характеризується специфічними рисами.

Як підкреслюється в юридичних джерелах [6, с. 268], відшкодування втрат відрізняється від цивільної відповідальності низкою ознак. Дійсно, відшкодування має публічно-правову природу, оскільки здійснюється незалежно від того, в якій власності (державній, комунальній чи приватній) перебувають відповідні землі. За основу приймається лише той факт, що рілля, багаторічні насадження, сінокоси, пасовища, перелоги, лісові землі й землі, зайняті чагарниками, повністю втрачають свою функцію основного засобу виробництва в сільському чи лісовому господарстві або погіршується їх якісний стан чи встановлюється обмежений режим їх використання за цільовим призначенням.

У той же час відшкодування може застосовуватись і в разі вчинення правопорушення, наприклад, у результаті забруднення або засмічення земель, що робить неможливим їх цільове використання.

Втрати сільськогосподарського й лісогосподарського виробництва треба відрізнити

від збитків землевласників і землекористувачів. Такі втрати в грошовому вираженні зараховуються до відповідних бюджетів і мають чітко визначене цільове призначення. Відшкодування втрат і збитків відрізняються між собою за підставами цього процесу, порядком визначення його розміру й порядком відшкодування за суб'єктивним складом, на адресу якого воно здійснюється.

Відшкодування збитків власників землі і землекористувачів – одна з важливих гарантій їх прав. Воно регулюється приписами, які зосереджені в гл. 24 Земельного кодексу і які визначають підстави й порядок здійснення цього процесу.

Порівняльний аналіз правових положень, присвячених регламентації відносин щодо відшкодування втрат і збитків, свідчить про те, що окремі підстави останнього за своїм характером мають деяку схожість. Це іноді викликає певні ускладнення в правозастосовчій практиці. Так, вилучення (випук) сільськогосподарських угідь, лісових земель і чагарників для потреб, не пов'язаних із сільськогосподарським і лісогосподарським виробництвом, виступає одночасно підставою відшкодування збитків власникам землі й землекористувачам (ст. 156 Земельного кодексу) і втрат сільськогос-

подарського й лісогосподарського виробництва (ч. 2 ст. 207 Земельного кодексу). Аналогічна ситуація спостерігається і стосовно таких підстав відшкодування, як установлення обмежень з використання земельних ділянок, погіршення якості ґрунтового покриву та інших корисних властивостей сільськогосподарських угідь, лісових земель і чагарників. Але слід підкреслити, що між ними теж немає повної тотожності.

Об'єднує відшкодування збитків власникам землі й землекористувачам з втратами сільськогосподарського й лісогосподарського виробництва лише та обставина, що порядок перших і відшкодування других встановлюється Кабінетом Міністрів України. Втрати виражаються в скороченні або безповоротній втраті площ сільськогосподарських угідь чи лісових земель, що перебувають у користуванні чи власності, або погіршенні їх якості через негативний вплив, спричинений діяльністю громадян, підприємств, установ, організацій, органів місцевого самоврядування й держави, і відшкодовуються з метою збереження рівня сільськогосподарського чи лісогосподарського виробництва шляхом відновлення площ сільськогосподарських угідь та їх якості. Крім того, втрати виражаються

в неможливості повною мірою використовувати відповідні сільськогосподарські угіддя, лісові землі й чагарники у зв'язку з виключенням їх з господарського обороту внаслідок відведення охоронних, санітарних та інших захисних зон.

Втрати відшкодовуються громадянами та юридичними особами, яким у встановленому порядку надаються чи продаються відповідні сільськогосподарські та лісові угіддя або на користь яких встановлюються обмеження землекористування, охоронні та захисні зони.

Серед найбільш поширених юридичних фактів, з настанням яких мають бути відшкодовані втрати, потрібно назвати прийняття відповідними органами державної влади чи органами місцевого самоврядування рішень про примусове вилучення або викуп земельних ділянок у землевласників чи землекористувачів для громадських потреб, не пов'язаних із веденням сільськогосподарського чи лісогосподарського виробництва.

Підсумовуючи наведене, треба зробити висновок, що проблема правового забезпечення відшкодування втрат сільськогосподарського й лісогосподарського виробництва належить до надзвичайно актуальних і заслуговує на увагу. У подальшому слід провести спеціальне

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

наукове дослідження для поглибленого з'ясування основних теоретичних засад цієї пробле-

матики, зокрема, визначити правову природу втрат, особливості їх правового режиму та ін.

Список літератури: 1. Земельний кодекс України: Наук.-практич. коментар / За заг. ред. *Кравчука В.М.* – К.: Істина, 2007. – 632 с. 2. Земельний кодекс України: Наук.-практич. коментар / За заг. ред. *Семчика В.І.* – Вид. 3-тє, перероб. та доп. – К.: Ін Юре, 2007. – 896 с. 3. Земельний кодекс України: Наук.-практич. коментар / За заг. ред. *Гетьмана А.П., Шульги М.В.* – Вид. 5-тє, доп. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 896 с. 4. Земельне право України: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За заг. ред. *В.І. Семчика, П.Ф. Кулича, М.В. Шульги.* – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2008. – 600 с. 5. Земельне право України: Підручник / За ред. *М.В. Шульги.* – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 358 с. 6. *Мірошниченко А.М.* Земельне право України: Навч. посібник. – К.: Ін-т зак-ва Верх. Ради України, 2007. – 432 с. 7. *Шульга М.В.* Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях. – Харьков: Консум, 1998. – 234 с.

Надійшла до редакції 01.04.2009 р.

УДК 349.414.(477)

О.В. Сердюк, *соискатель*
при кафедре экологического права
Национальная юридическая академия Украины
имени Ярослава Мудрого, г. Харьков

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕЖИМА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД

Право пользования подземными водами является наиболее сложным, малоизученным и зачастую противоречивым институтом права водопользования. Это обусловлено рядом факторов, которые и попытаемся осветить в данной статье, цель которой – рассмотреть наиболее спорные моменты правового регулирования использования подземных вод и выработать рекомендации по их разре-

шению.

Вопросы правового режима пользования подземными водами в разное время исследовались такими учеными советского и нынешнего периода, как О.С. Колбасов [См.: 4;5], В.И. Гордеев [1], А.К. Соколова [3] и др.

Основным специфическим свойством подземных вод, как объекта правового регулирования, является то, что они, с одной стороны, выступают как